

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav jižní a centrální Asie

Indologický seminář

Bakalářská práce

Naděžda Nováková

Svátek Ganěš čaturthí v Maháráštre

The Festival Ganesh Chaturthi in Maharashtra

Praha 2017

Vedoucí práce: Mgr. Martin Hříbek, PhD.

Poděkování

Na tomto místě velmi děkuji vedoucímu práce Mgr. Martinu Hříbkovi, PhD. za jasné vedení, cenné rady a nesmírnou trpělivost.

Můj dík patří i všem pedagogům Ústavu jižní a centrální Asie, se kterými jsem se během studia setkala. Jejich erudovanost v oboru a laskavý přístup mi byly vždy vzorem a povzbuzením.

Poděkování patří i indickým přátelům, kteří mi ke Ganéšovi ukázali cestu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 24. srpna 2017

.....

podpis

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je představit božstvo Ganéšu neboli Ganapatiho v podtextu svátku Ganéš čaturthí. Práce je rozdělena do tří kapitol. První pojedná o historii Ganéši, a to od prvních zmínek o Ganapatim ve védském období až po jasné známky toho, že Ganéša má své místo vedle hlavních hinduistických božstev. První kapitola dále představí legendy o jeho narození, které jsou především v puránách, a bude se zabývat symbolikou Ganéši z různých úhlů. Druhá kapitola uvede téma púždy jak v obecné rovině, tak zaměřené na Ganéšu, a popíše různé způsoby uctívání Ganapatiho. Zmíněn bude soubor osmi hlavních chrámů Ganéši v Maharáštre nazvaný Aštavinájaka. Třetí kapitola bude věnována hlavnímu svátku Ganéši. Bude sledován vývoj festivalu Ganéš čaturthí a blíže uvedena postava Bála Gangádharma Tilaka, který stál u zrodu veřejných oslav Ganéši. Součástí poslední kapitoly bude popis průběhu svátku v Maharáštre, kde je tento festival mezi indickými státy nejvíce populární. K práci budou připojeny fotografie týkající se oslav Ganéš čaturthí, které autorka pořídila v Púně v období 2009-2012.

Klíčová slova

Ganéša, Ganéš čaturthí, Ganapati, svátek, hinduismus, púđa, Maharáštra, Gangádhar Tilak, symbolika

Abstract

The main objective of this bachelor thesis is to introduce the deity Ganesha also called Ganapati in the context of the festival Ganesh chaturthi. The thesis is divided into three main chapters. The first chapter deals with the history of Ganesha from the first references about Ganapati in the vedic period until the clear evidence that Ganesha has his place among the main hindu deities. The first chapter also introduces legends about his birth which can be mainly found in puranas and provides deep analysis of Ganesha symbols from different angles. The second chapter presents the term puja on general level as well as with the particular focus on Ganesha. Different types of worships of Ganesha are mentioned. Special attention is given to the eight main Ganesha temples in Maharashtra called Ashtavinayaka. The third chapter is dedicated to the main festival of Ganesha, the Ganesh chaturthi. The history of this festival is followed with the focus on Bal Gangadhar Tilak. The idea to celebrate Ganesha in public came from Tilak. How the festival is currently being celebrated in Maharashtra is described as well. Maharashtra is the most popular state in India regarding the celebration of Ganesh chaturthi. The photos linked with this festival are attached to the thesis. The pictures were taken by the author in Pune during the period 2009-2012.

Key words

Ganesha, Ganesh chaturthi, Ganapati, festival, hinduism, puja, Maharashtra, Gangadhar Tilak, symbols

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Postava Ganéši.....	8
2.1	Místo Ganéši mezi indickými božstvy.....	8
2.2	Legendy o narození.....	17
2.3	Symbolika Ganéši.....	21
3	Uctívání Ganéši.....	26
3.1	Význam púdži.....	26
3.2	Uctívání Ganéši doma a na veřejnosti.....	29
4	Svátek Ganéš čaturthí.....	33
4.1	Historie svátku.....	33
4.2	Postava B. G. Tilaka v Maharáštre.....	34
4.3	Průběh oslav Ganéši.....	38
4.4	Symbol konce svátku.....	41
4.5	Popularita svátku v Indii a v zahraničních hinduistických komunitách.....	42
5	Závěr.....	44
6	Seznam použité literatury a internetových zdrojů.....	46
7	Fotografická příloha.....	50

1 Úvod

Postavu Ganéši nejde v Indii přehlédnout. Dá se říci, že je oblíbený napříč celou indickou společností bez ohledu na kasty. Moje cesta k tématu vedla přes pracovní pobyt v indickém Volkswagenu v Púně v roce 2009-2011, kdy jsem se přesvědčila, jak je svátek *Ganěš čaturthí* v Maháráštre populární. Měla jsem zde několikrát možnost tento svátek pozorovat, a to od přípravy sošek, stavbu pódíí na ulicích až po slavnostní večerní púdži a rozloučení se s Ganěšou ceremonií *Visardžan*. Po návratu jsem v roce 2012 začala studium indologie, neboť jsem cítila potřebu dát svým zážitkům hlubší základy.

V bakalářské práci se hlouběji zabývám původem tohoto hinduistického božstva, a to ve třech kapitolách. V první pojednávám o historických souvislostech Ganéši. Zmínky o Ganapatim se objevují již ve Rgvédu a dalších védských textech, avšak nejsou jasné souvislosti, zda se jedná o Ganěšu. V literatuře je Ganěša v raném stádiu spojován s démony ničícími úrodu nebo s Vinájaky jako negativní silou, kterou si bylo třeba usmířit. Uvedení Ganéši na scénu jako hinduistické božstvo v té podobě, jak ho známe dnes, přichází kolem 5. stol. n.l. za vlády Guptovců. Jsou to především purány, ve kterých se objevují příběhy o jeho narození a životě. Legendy se často prolínají nebo mají různé názvy, nicméně se téměř všechny shodují, že Ganěšovými rodiči byl Šiva s Párvatí. O tom, že Ganěša nebyl zplozen, nýbrž stvořen, a jak přišel ke sloní hlavě, píše v podkapitole o legendách spojených s narozením Ganéši. Velmi zajímavými příznivci Ganéši byl řád Gánapatjů založený v 10. stol. n.l., který zažíval rozkvět v 17. stol. a který má fungovat dodnes jako utajená společnost. Na hlubší analýzu jejího uctívání založeného především na tantrických rituálech nebyl v této práci prostor. Ganěša je uctíván i v džinismu a buddhismu. Stručně se zmiňuji o rozšíření kultu Ganéši i v dalších zemích Asie. Závěr první kapitoly patří symbolice Ganéši. Toto téma považuji z hlediska pochopení Ganapatiho za klíčové. Ganěša je hinduisty považován nejen za tradičního Pána překážek, které po oddaných přímlovách dokáže odstraňovat, nýbrž je to „první“ božstvo, které je třeba uctívat, aby se věřící mohl dostat k božstvu, které mu je blízké. Ganěša tak stráží brány. Nejen brány paláce bohyně Párvatí, nýbrž je i pánem Šivových zástupů a chrání pravdu před klamem. Symbolika Ganéši je ukrytá i v jeho těle. Ganěša má lidské tělo s velkým břichem a sloní hlavu. Na první pohled směšný vzhled představuje překážku pro málo pozorné. Pravý Ganěša je skrytý uvnitř.

V další části práce se zabývám tématem púdži, na kterou nahlížím v historických souvislostech, a to od védského období. Samostatná podkapitola je věnována uctívání Ganéši doma a na veřejnosti, kde pojednávám o tom, jak je Ganěša uctíván hinduisty v každodenním

životě. Dále se zde zaměřuji na osm Ganéšových chrámů *Aštavinájaka* poblíž Púny, které jsou považovány za posvátné „samy o sobě“. Malé červené sošky, které jsou dnes ústředním místem chrámů, se podle legend zjevily bez lidského přičinění. Každý z chrámů má velmi zajímavou historii a legendy s nimi spojené. I toto téma však přesahuje rozsah bakalářské práce.

Poslední kapitola, podle které byla i tato práce pojmenována, pojednává o nejdůležitějším svátku věnovanému Ganéši *Ganéš čaturthí*. Ganéša je dnes nejvíce populární v Maháráštre. Za svého patrona si jej zvolil v 17. stol. sjednotitel Maráthů Šivádží a tuto tradici poté převzali Péšvové. Na konci 19. století, kdy se v Indii vzedmulo hnutí za nezávislost, se Ganéša stal národním symbolem a svátek se začal slavit veřejně. O jeho rozšíření se zasloužil především Kéšav Gangádhar Tilak, jehož postavou se podrobně zabývám. V boji za nezávislost se opíral o indické tradice a prosazoval heslo „Ganéša jako bůh pro všechny“. V další části kapitoly popisují průběh tohoto desetidenního svátku a púdžu, ke Ganéšovi. Svátek *Ganéš čaturthí* je dnes oblíbený v celé Indii a slaví ho i hinduistické komunity v zahraničí.

V cizojazyčné literatuře je mnoho pramenů týkající se Ganéši. Téma Ganéši má více rovin a často svádí ke spekulacím nebo přehnaně mýtickým pohledům. Neocenitelnými průvodci v odhalování této postavy mi byli kromě dalších autorů americký religionista Paul B. Courtright, který se Ganapatim zabývá již 30 let a John A. Grimes, který Ganéšu v knize *Song of the Self* uvedl naprosto netradičně a dokázal najít most mezi Ganéšou z legend a laskavým Ganéšou současnosti. Za zmínku rozhodně stojí i americký historik Robert L. Brown, který Ganéšovu historii a praktiky spojené s jeho uctíváním, pojal z hlediska vědy.

V práci se vyskytuje hodně jmen pocházejících ze sanskrtu. V textu práce je uváděn jejich populární přepis, přičemž v poznámce pod čarou jsem se snažila uvést původní slovo ve vědeckém přepisu s překladem do češtiny. Slova nebo názvy, která v češtině nejsou ustálená, jsou vyznačena kurzívou.

2 Postava Ganéši

2.1 Místo Ganéši mezi indickými božstvy

Jméno Ganéša neboli Ganapati vychází ze sanskrtu a znamená vůdce zástupů.¹ Jak uvádí americký religionista John A. Grimes, historii Ganéši je téměř nemožné vystopovat. Jeho kořeny a vývoj jsou plné náznaků, spekulací a intuitivních dohadů. Zmiňuje se, že většina současných autorů se shoduje v tom, že první doložené texty a archeologické nálezy týkající se Ganéši v té podobě, jak ho známe dnes, pocházejí z období mezi 2.-5. stol. n. l. Na druhou stranu ortodoxní vyznavači Ganéši se přiklánějí k jeho védskému původu.² Profesor indických a jihoasijských studií na Kalifornské univerzitě v Los Angeles Robert Brown se o Ganéšovi zmiňuje jako o oblíbeném božstvu (ištadévatá)³, které je uctíváno věřícími, aby se jim otevřela cesta k jinému bohu nebo aby se jeho prostřednictvím dostavilo štěstí nebo úspěch.⁴

Pečetidla a sošky s motivem

slona nalezené v Harrapě z asi 3. tis. př. n. l.⁵ a bronzová soška se sloní hlavou z 1. tis. př. n. l. objevená v Luristánu v západním Íránu dokazují, že slon byl v těchto civilizacích uctíván stejně jako býk.⁶ Jeho jméno se objevuje již ve védách jako *Ganéšvara*⁷ či *Ganaséna*.⁸ Ve Rgvédě z ca. 2. tis. př. n. l. najdeme dvakrát označení „vůdce zástupů“, avšak nikoliv ve spojení s dnešním Ganéšou. Verš v druhé knize Rgvédu začínající *gaṇānām tvā gaṇapatīm*

¹ *gaṇa* = zástup, skupina, třída, armáda; *iṣa* = pán nebo mistr; *pati* = vůdce, mistr, pán, vládce. Všechny další etymologické a lingvistické poznámky se týkají sanskrtských slov. Pro jejich překlad jsem čerpala z tohoto zdroje: Monier-Williams. *Sanskrit-English Dictionary*, 1872. In: UNI KOELN. [online]. [cit. 2017-07-25] <http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/MW72Scan/2014/web/webtc2/index.php>.

² Grimes, John A. *Ganapati: Song of the Self*. New York. SUNY Press, 1995, s. 15.

³ Skt. *iṣṭa* - uctíváný, respektováný, žádaný, milý; *devatā* - božstvo.

⁴ Brown, Robert L. *Ganesh: Studies of an Asian God*. New York. SUNY Press, 1991, s. 1.

⁵ Viz například tato databáze fotografií archeologických nálezů: Elephant - Ancient Indus Civilization objects and related motifs. In: *Harappa* [ONLINE]. [cit. 2017-07-30]. Dostupné z : <https://www.harappa.com/category/slide-subject/elephant>

⁶ Subraminiaswami, Sivaya. *Loving Gaṇeśa*. Kaapa. Himalayan Academy Publications, 2000. s. 267.

⁷ Skt. *gaṇa* = zástup, skupina; *īvara* = král, mistr, pán; *gaṇeśvara* = král zástupů

⁸ Skt. *senā* = armáda, vojsko; *gaṇasenā* = armáda zástupů

havāmahe (RV 2.23.1)⁹ zmiňuje název *Brahmanaspati*,¹⁰ pod kterým se Ganéša uctívá dodnes nebo *Brhaspati*¹¹. Ale kdo je *Brhaspati*, ptá se Grimes. Tvůrce slova, dárce vědění, otec bohů, kněz, který komunikuje s bohy v zájmu lidských bytostí a chrání je proti překážkám.¹²

Další verš v desáté knize Rgvédu (RV 10.112.9) uvádí jméno *Ganapati*. Někteří autoři poukazují, že se spíše jedná o Indru, védského boha Rudru nebo Šivu.¹³ Postava má často kvality dobrého učitele a věrného bojovníka.

I v Jadžurvédě, konkrétně v *Maitrājaniya samhite* a *Taittirīja áranjace*, jsou verše odkazující na božstvo s klem (*dantin*)¹⁴, se sloní tváří (*hastimukha*)¹⁵ nebo se zakřiveným chobotem (*vakratuṅḍa*)¹⁶.¹⁷

Dřívější zobrazení boha se sloní hlavou včetně této podoby na indo-řecké minci¹⁸ či soch z Mathury (1-3. stol. n. l.)¹⁹ spíše reprezentují sloního démona nebo předchozí aspekt Ganéši jako poloboha *Vinájaku*²⁰), tvůrce překážek, Ganéšovi se však nápadně podobají.²¹ Mezi autory, kteří se věnují postavě Ganéši, panuje shoda, že jeho prvky lze vysledovat v animistické tradici předárského sloního božstva. Lesní kmeny si toto božstvo usmířovaly

⁹ Grimes, *Song of the Self*, s.xiii. Překlad verše je uveden takto : *Vzýváme Tě, Vůdce všech zástupů, Pane všech.*

¹⁰ *brāhmaṇa* = bráhman, kněz; *pati* = vůdce, mistr, pán, vládce; *brāhmaṇaspati* = vůdce bráhmanů
Internetová encyklopedie humanitních oborů. [ONLINE]. [cit. 2017-08-2]. Dostupné z :
<http://www.iencyklopedie.cz/brahman/> uvádí tutu definici pojmu «bráhman » : *V upanišdách znamená tento ústřední pojem indických náboženství nejvyšší bytost. Je to jakási světová duše, která je uvědomělá, věčná, nekonečná, všudypřítomná a je duchovní prapříčinou vesmíru i všeho individuálního bytí.*

¹¹ Skt. *bṛh-*, *bṛīhati* = růst, usilovat, slzet; *pati* = vůdce, mistr, pán, vládce; *bṛhaspati* = pán tvoření

¹² Grimes, *Song of the Self*, s. 17-18.

¹³ Paul B. Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, New York. Oxford University Press, 1985. s. 8 - 9.

¹⁴ Skt. *danta* = zub, kel; *dantin* = ten s klem

¹⁵ Skt. *hastin* = slon; *mukha* = ústa, přední strana

¹⁶ Skt. *vakra* = zakřivený; *tuṅḍa* = chobot

¹⁷ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 9.

¹⁸ Brown, *Studies of an Asian God*, s. vii.

¹⁹ Grewal, Royina. *The Book of Ganesh*, Delhi. Penguin Global Ltd, 2014, s. 6 - 7.

²⁰ Skt. *vinayati* = odstranit, nést, způsobit

²¹ Vinájakové se objevují v raných hinduistických textech (např. *Mánava Grhjasútra*) jako zlovolná síla, kterou si je třeba usmířit

před zničením úrody. Jeho uctívání pravděpodobně postupně přešlo v prosby o ochranu proti všem těžkostem. Démon se sloní hlavou, *Vighna asura*²², měl být vůdce zlovolných Vighnů, který tvořil překážky. A to jako prehlivý polobůh, který narušuje bohoslužby za účelem kazit radost z rituálů bohům, kteří nejsou dostatečně pozorní. V tomto atributu lze vidět zárodek Ganéši, který odhaluje předstírání a podporuje pravou zbožnost.

Ganéša se však neobjevuje v eposech. Český orientalista a indolog Karel Werner uvádí, že Ganéša je bůh zjevně mimovédského původu a vynořil se během přerodu bráhmánismu v hinduismus z domácích předárijských proudů lidového uctívání slona.²³ Ganéša se dostává mezi hlavní hinduistické bohy relativně pozdě, a to kolem 5. stol. n. l. za vlády Guptovců v době raných purán. Z poloboha se postupně stává bohem jako syn Šivy a Párvatí, kterého Šiva ustanovuje, aby udržoval kosmický řád. Negativní role přechází v pozitivní. Ganéša, který byl předtím vzýván, aby nepůsobil potíže, je nyní uctíván, aby chránil své oddané proti všem těžkostem a zlu.

Uctívání pětice hlavních indických bohů Šivy, Višnu, Súrji, bohyně Déví a Ganéši, tzv. *pañčájatana*²⁴ púdžu, zpouzarizoval filozof Ádi Šankaráčárja, který žil v 8. stol. n. l.²⁵ Tito bohové znázorňují pět prvků jedné podstaty a ztělesňují pět kosmických prvků - vodu, vzduch, oheň, zemi a éter. Ganéša symbolizuje vodu. Jedná se o smártofskou tradici v hinduismu založenou na textech odvozených z véd, do kterých patří především purány.²⁶ Courtright kriticky uvádí, že *"... puránské texty si jsou vědomy nepřijemného rozdílu mezi zlovolnými silami Vinájaky, který překážky klade, a pozitivními činy Ganéši, který překážky odstraňuje. Purány se pokoušejí skrýt negativní původ Ganéši jako démona chytrým používáním nesprávné etymologie jména Vinájaka."*²⁷

²² Skt. *vighna* = překážka; *asura* = démon

²³ Werner, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*, Brno. Atlantis, 1996, s. 84.

²⁴ Skt. *pañca* = pět; *yatana* = akt usilovného konání

²⁵ Bühnemann, Gudrun. *Mandalas and Yantras in the Hindu Traditions*, Leiden. Brill Academic Publisher, 2003, s. 60.

²⁶ Flood, Gavin D. *An Introduction to Hinduism*, Cambridge. Cambridge University Press, 1996, s. 113, 134.

²⁷ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 134-135. Ganéša má silné spojení se světem démonů ve jméne Vinájaka. Etymologicky je jméno odvozeno od prefixu *vi-* = směrem ven, pryč a kořene *nī-* = vést, tj. *vināyaka* = ten, kdo odvádí pryč nebo nechává zbloudit. Vinájakové byli považováni za škodolibé tvory kladoucí překážky, jejichž zlý vliv bylo možné vyrušit správným konáním rituálů. Purány a jejich legendy se u jména Vinájaka naopak opírají o způsob zrození Ganéši, který byl zplozen „bez manžela“, *vinā* = bez, *nāyaka* =

Podle legendy²⁸ má však Ganéša mezi bohy přesto v jistém smyslu prvenství. Pokud někdo chce přistoupit k Šivovi, musí nejprve oslovit Ganéšu. Šiva měl být pánem vší existence. Jelikož prodléval nepřetržitě v božských stavech, bylo pro všechny bohy i ostatní bytosti velmi obtížné jej oslovit. Museli trávit dlouhé hodiny v modlitbách a zpěvem hymnů, aby Šiva opět získal běžný stav vědomí. Obrátili se proto k Brahmovi. Ten záležitosti pověřil Višnu. Višnu měl Šivu přesvědčit, aby za sebe jmenoval nového Ganapatiho. Navrhl, aby byl vybrán jeden ze synů Šivy – Kártikéja nebo Lambódara a ti soutěžili, který z nich dříve obletí vesmír. Vítěz měl získat titul Ganéša. Po startu Kártikéja rychle odletěl na svém rychlém pávovi, aby byl co nejrychleji zpět. Ganéša však zůstal sedět na své myši, aniž by se pohnul z místa a ještě více uctíval nohy svého otce Šivy a matky Párvatí. Všichni se divili, proč neplní úkol. Ganéša odvětil, že úkol již dokončil a vesmír obletěl, neboť všechnen svět jeví a tvarů je pouze projevem jeho božské matky a božského otce. Že uctíváním rodičů získá stejné zásluhy, jako kdyby letěl kolem zeměkoule. Účastníci byli potěšeni jeho moudrostí a oddaností a Višnu mu na čelo udělal znamení²⁹ jako symbol vítězství. Višnu rozhodl, že od této chvíle by měly všechny bytosti před začátkem každého konání požádat Ganéšu o přízeň. V příběhu se objevuje motiv chytrosti zavalitého Ganéši, který často kontrastuje s menším důvtipem jeho bratra, který však má jako bůh války atletickou postavu.

V 10. stol. n. l. vznikl řád Gánapatjů, jehož příznivci považovali Ganéšu za nejvyšší bytost a stvořitele kosmu, který propůjčuje všechny dary a odstraňuje překážky. Uvnitř Gánapatjů, kteří mají jako utajovaná sekta působit dodnes, existuje šest podskupin, které uctívají různé formy Ganéši a používají různé mantry a jantry, rituální diagramy a tantrické praktiky.³⁰ Gánapatjové uctívají Mórāju Gósáviho, který žil v Mórgáónu poblíž Púny na přelomu 16. a 17. století. Gósávi přeměnil Ganapatje ve významné náboženské hnutí. Jeho syn Čintámáni, oddaný vyznavač Ganéši, se zasadil o vystavění jeho chrámů v *Théuru* a *Raňdžangáónu*³¹.

manžel, vůdce. Uznávají však, že teprve poté, co Šiva po vzájemném boji připravil Ganéšu o hlavu, je Ganéša připraven, aby se dostal do Šivovy božské družiny a stal se „Pánem zástupů“.

²⁸ Ibid., s. 79. Primární zdroj: *Skanda purána* (SkP I.I.10.29-38). Příběh, který uvádím je převzat z Brown, *Studies of an Asian God*, s. 4.

²⁹ Skt. *tilaka* = znak, ornament

³⁰ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 217 - 226.

³¹ O osmi posvátných chrámech Ganéši, tzv. *Aštavinájaka* se blíže zmiňuji v kapitole 3.2.

Za působení Gánapatjů se literatura o Ganéšovi výrazně rozrostla. Vznikly nové upanišady a purány. Hlavními texty Gánapatjů jsou *Mudgala purána*, *Ganéša purána*, *Brahma purána*, *Brahmánda purána* a *Ganapati upanišada* (někdy uváděná jako *Atharvaširša upanišada*). Každý z textů oslavuje Ganéšu na jiném principu. Grimes uvádí celkem 19 purán, ve kterých se Ganéša objevuje.³² Níže blíže rozebírám *Mudgala puránu* a *Ganéša puránu*, které jsou v souvislosti s Ganéšou nejvíce citované. Jejich texty jsou propojeny a citují se z nich verše během svátku *Ganěš čaturthí*.³³

Mudgala purána obsahuje příběhy o Ganéšovi a rituální poučky. Pochází z 12.-16. století a její text se vyvíjel až do 18. stol., kdy došlo k většímu rozšíření uctívání Ganéši na území dnešní Maháráštry. Purána představuje v podstatě dialog mezi Dakšou³⁴, synem Brahmy a světcem Mudgalou. Ganéša je v této puráně uznáván jako „nejvyšší realita bytí“ a text jej představuje ve 32 formách (inkarnacích). Osm z nich má být nejdůležitějších. Během jednotlivých vtělení Ganéša bojuje s démony a má v nich různá jména.

- 1) *Vakratunda* (Ten se zahnutým chobotem)³⁵ představuje ztělesnění formy Brahmana. Úkol inkarnace je překonat démona žádosti *Mátsarjásuru*³⁶. Jízdním zvířetem³⁷ Ganéši je v této inkarnaci lev.
- 2) *Ékadanta* (Ten s jedním klem)³⁸ jako ztělesnění nejvyšší pravdy má v této inkarnaci překonat démona domýšlivosti *Madásuru*³⁹. Ganéšovo jízdní zvíře je myš.
- 3) *Mahódara* (Ten s velkým břichem)⁴⁰ v tomto vtělení představuje moudrost Brahmana. Ganéša překonává démona iluzí *Móhásuru*⁴¹ a jízdním zvířetem je opět myš.

³² Grimes, *Song of the Self*, s. 51 -52.

³³ Při popisu purán jsem vycházela z: Grimes, *Song of the Self*, s. 101 - 110; Courtright, *Ganesha, Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 153, 214, 220 – 221.

³⁴ Skt. *dakṣa* = chytrý

³⁵ Skt. *vakra* = zahnutý; *tuṅḍa* = chobot

³⁶ Skt. *mātsarya* = žádostivost, žárlivost; *asura* = démon

³⁷ Skt. *vāhana* = vozidlo, kočár, převážet

³⁸ Skt. *eka* = jeden; *danta* = zub, kel

³⁹ Skt. *mada* = arogance, domýšlivost; *asura* = démon

⁴⁰ Skt. *maha* = velký, mocný; *udara* = břicho, žaludek

⁴¹ Skt. *moha* = iluze, pomýlení; *asura* = démon

- 4) *Gadžavaktra* (Ten se sloní tváří)⁴² nebo *Gadžánana* (Ten s ústy slona)⁴³, protějšek *Mahódary*. Účelem inkarnace je překonat démona chamtivosti *Lóbhásuru*⁴⁴, Ganéšovo jízdňí zvíře je myš.
- 5) *Lambódara* (Ten s povislým břichem)⁴⁵, první ze čtyř inkarnací odpovídající stavu, kde jsou tvořeni puránští bohové. Odpovídá *šakti*⁴⁶, čisté síle Brahmana. Účelem je překonat démona zlosti *Kródhásuru*⁴⁷. Ganéšovo jízdňí zvíře je myš.
- 6) *Vikata* (Obrovský)⁴⁸, odpovídá bohu slunce *Súrjovi*⁴⁹, ztělesnění světelné povahy Brahmana. Účelem je překonat démona žádostivosti *Kámásuru*⁵⁰. Ganéša zde jezdí na pávu.
- 7) *Vighnarádža* (Král překážek)⁵¹, odpovídá Višnuovi a představuje zachování povahy Brahmana. Účelem je překonat démona pýchy *Mamásuru*⁵². Jízdňím zvířetem Ganéši je nebeský had Šéša.
- 8) *Dhúmravarna* (Šedý)⁵³, odpovídá Šivovi, ztělesnění destruktivní povahy Brahmana. Účel inkarnace je boj s démonem arogance *Abhimánasurou*⁵⁴. Jízdňím zvířetem Ganéši je myš.

Ganéša purána obsahuje mytologii a filozofii spojenou s Ganéšou. Byla sepsána ve 13.-18. století, kdy v jižní Indii vládli muslimští panovníci. Oslavuje Ganéšu jako

⁴² Skt. *gaja* = slon; *vaktra* = tvář

⁴³ Skt. *gaja* = slon; *ānana* = ústa

⁴⁴ Skt. *lobha* = žádost, chamtivost, netrpělivost; *asura* = démon

⁴⁵ Skt. *lamba* = povislý, široký; *udara* = břicho

⁴⁶ Skt. *śakti* = síla, energie; někdy ve významu aktivní síly božstva personifikované jako jeho manželka, která může být uctívána pod různými jmény.

⁴⁷ Skt. *krodha* = zlost, hněv; *asura* = démon

⁴⁸ Skt. *vikaṭa* = neforemný, obrovský

⁴⁹ Skt. *sūrya* = slunce

⁵⁰ Skt. *kāma* = žádostivost, sexuální touha; *asura* = démon

⁵¹ Skt. *vighna* = překážka; *rāja* = král

⁵² Skt. *mama* = můj; ego; *asura* = démon

⁵³ Skt. *dhūmra* = šedý; *varṇa* = barva, třída

⁵⁴ Skt. *abhimāna* = pýcha, arogance; *asura* = démon

nejuctívanějšího boha hinduismu. Jako boha začátku pro všechny jeho tradice – šivaismus, višnuismus, šaktismus a smártismus. Text spojuje prvky Ganéši jako zlovolného démona Vinájaku a védské principy do rámce bhakti (oddaného uctívání). Tato purána je představuje jeden z klíčových textů sekty Ganapatjů. V textu purány je i oslavná píseň na Ganéšu jako nejvyššího pána *Ganéša gítá*⁵⁵ sepsaná po vzoru *Bhagavadgíty*. Dvě velká vyprávění v puráně jsou *Upásaná khanda*⁵⁶ a *Krídá khanda*⁵⁷.

Upásaná khanda s 92 kapitolami rozebírá teologii a uctívání. Obsahuje stótru, která je zdrojovým textem pro jednu z nejznámějších verzí hymnu, který vyjmenovává 1000 jmen a atributů Ganéši, *Ganéša sahasranáma*⁵⁸. Tato kniha se zmiňuje o dvou typech uctívání. Prvním z nich je meditace a mystická kontemplace na nevyšší Jsoucnu (*nirguna*). Druhý typ představuje uctívání konkrétního zobrazení boha, (*saguna*)⁵⁹, které je ozdobeno květinami, a jsou mu předkládány obětiny.⁶⁰ *Krídá khanda* mající 155 kapitol je zaměřená na mytologii a genealogii a vypráví o Ganéšovi ve čtyřech věcích neboli jugách.⁶¹

⁵⁵ Skt. *gītā* = píseň

⁵⁶ Skt. *upāsana* = bohoslužba, počest, uctívání, sedět u; *khaṇḍa* = část, díl, kapitola

⁵⁷ Skt. *krīḍa* = potěšení, hra; *khaṇḍa* = část, díl, kapitola

⁵⁸ Skt. *sahasra* = tisíc; *nāma* = jméno

⁵⁹ Skt. *nirguṇa* = uctívání nejvyššího božství bez jakékoli formy a prvků; *saguṇa* = opak pojmu nirguna, bůh nebo božstvo je uctíváno v podobě obrazu, sochy či jiného znázornění. Zdroj: Prentiss, Karen Pechilis. *The Embodiment of Bhakt*. Oxford. Oxford University Press, 2000. s. 21.

⁶⁰ O obětních darech se zmiňují v kapitole 3.1.

⁶¹ Skt. *yuga* = časový cyklus, věk světa, eón, generace. *Juga* představuje podle hinduistické kosmologie věk, nejmenší jednotka času. Čtyři jugs tvoří mahájugu (*mahā* = velký), jejichž nižší jednotky jsou: zlatý věk (*krtajuga* neboli *satjajuga*; *satya* = pravda) trvající 1 780 000 let, stříbrný věk (*trétajuga*) v délce 1 296 000 let, bronzový věk (*dváparajuga*) trvající 864 000 let a věk železný (*kalijuga*; tento termín nemá souvislost se jménem bohyně Kálí) v délce 432 000 let. Věky jsou pojmenovány podle staré hry v kostky. S nástupem nové jugs se každý aspekt lidského života zhoršuje a upadá morálka. Nyní žijeme v *kalijuze*, nejhorším věku, po kterém má opět nastoupit věk zlatý. Mahájugs se cyklicky střídají. Proces střídání věků směřuje k nekonečnu. Po mnoha sériích se vesmír rozpustí (*pralāya*). V džinismu existuje podobný koncept věků, avšak pod jinými jmény. Zdroj poznámky: Jones, Constance A., Ryan, James D. *Encyclopedia of Hinduism*. New York. Infobase Publishing, 2006. s. 517-518

- *Krtajuga* (zlatý věk)⁶² představuje Ganěšu jako mýtického *Vinájaku*⁶³ neboli ničitele bludu *Móhótkatu*⁶⁴, který má deset paží, je velký, štědrý a jízdním zvířetem je lev. *Vinájaka* zde symbolizuje skupinu čtyř démonů kladoucí překážky, které si však šlo snadno usmířit.⁶⁵
- *Trétájuga* (druhý věk)⁶⁶ popisuje Ganěšu jako pána *Majúréšvaru*⁶⁷, který má šest paží a jízdním zvířetem je páv.
- *Dváparajuga* (věk pochybnosti)⁶⁸ symbolizuje Ganěšu jako *Gadžánanu* (Toho s tváří slona)⁶⁹, narozeného ze Šivy a Párvatí se čtyřmi pažemi, krátkýma nohama a velkým břichem. Jeho jízdním zvířetem je myš.
- *Kalijuga* (temný věk)⁷⁰ představuje Ganěšu v současné éře jako šedého *Dhúmrakétu*⁷¹, má dvě paže a jízdním zvířetem je kůň. Jeho hlavním posláním je boj s barbarskými armádami a zabíjení démonů.

O uctívání Ganěši v dalším období až do Pěšvů a vzniku maráthského státu není příliš písemných dokladů. Vzhledem k tomu, že puránské texty se neustále vyvíjely (často až do 18. století) a Ganěša v nich nejenže nevymizel, nýbrž legendy o jeho zrození a působení jako Pána překážek se neustále rozvíjely, lze předpokládat, že jeho kult byl neustále udržován. Zvláštní kapitolou jsou chrámy jemu zasvěcené, o kterých píše v kapitole 3.2.

⁶² Skt. *kr-*, *karoti* = dělat, činit, být aktivní; *yuga* = věk

⁶³ Skt. *vinayati* = odstranit, nést, způsobit

⁶⁴ Skt. *moha* = ziluze, bloudění; *utkaṭa* = ničitel, nadřazený, pyšný

⁶⁵ O démonech *Vinájaka* se zmiňuje i *Mánavagrha sūtra* ze 7. - 4. stol. př. n. l.

⁶⁶ Skt. *tretā* = trojka, trojice; *yuga* = věk; Překlad věků je odvozen podle hry v kostky, tj. čím nižší číslo je vrženo, tím je věk vyšší. Proto *trétájuga* představuje v posloupnosti druhý věk.

⁶⁷ Skt. *mayūra* = páv; *īšvara* = král, mistr, pán

⁶⁸ Skt. *dvā* = dva, dvojka; *para* = vpřed, dvojspřežení; *dvāpara* = pochybnost, nejistota ; *yuga* = věk ; *dváparajuga* se někdy uvádí jako třetí věk

⁶⁹ Skt. *gaja* = slon; *ānana* = tvář

⁷⁰ Skt. *kali* = nepokoj, hádka, svírat; *kalijuga* se někdy překládá i jako čtvrtý nebo železný věk

⁷¹ Skt. *dhūmra* = šedý; *ketu* = zjevení, forma, zjevení

V době maráthské říše za Pěšvů (1674-1818) měl Ganéša statut rodového božstva.⁷² Na konci 19. století se pak dostává do kontextu národně-osvobozenického boje v souvislosti se svátkem *Ganéš čaturthí*.⁷³ I dnes zůstává v Indii jedním z nejoblíbenějších bohů.

Ganéša však není jen indickým bohem. Objevuje se v celé jihovýchodní Asii i jinde. V Nepálu to měla být nejmladší dcera císaře *Ašóky* (vládnul 272 - 232 př. n. l.) *Čárumathi*, která tam šířila buddhismu a kromě mnoha stúp nechala v *Čabahilu* na severovýchodě od Káthmándú vystavět chrám Ganéši. Ganéša je zde také známý pod jménem *Binájak*. V Nepálu je populární jeho zobrazení jako *Héramba* mající pět hlav a jízdní zvíře lva. V Tibetu se stejně jako v severní Indii často objevuje v tančící pozici a postava Ganéši znázorňována nad vchody do buddhistických chrámů, která občas drží trojzubec jako Šiva. Na Šrí Lance je Ganéša znám a uctíván pod jménem *Aijánajaka Dévijo* a *Gana dévijo*. Nejstarší zobrazení Ganéši zde najdeme ve stúpě *Kantak Čaitja v Mihintale* z 1. stol. př. n. l. a Ganéša se dodnes například uctívá v chrámu *Subrahmanjam v Katargamě*.⁷⁴ Není bez zajímavosti, že Ganéša se objevuje i na území dnešního Afghánistánu, a to jako velký mramorový Vinájaka z 6. stol. n. l. ve městě *Gardez* nebo v *Sakar Dhar*.⁷⁵ Před nástupem islámu zde bylo takových soch pravděpodobně více.

S rozvojem obchodních cest z Indie na východ kolem desátého století se Ganéša jako patron obchodníků dostává i do Vietnamu, Thajska, Malajsie, Kambodže, na Bali i na Jávu. Ganéša je zde považován za rušitele překážek a boha štěstí. V Indonésii je Ganéša zobrazen na dvacetitisícirupiové bankovce a před budovou Světového obchodního centra v thajském Bangkoku stojí jeho socha jako pána obchodu a diplomacie.

Kolem 7.-8. stol. n. l. jsou texty o Ganéšovi přeloženy buddhistickými mnichy do čínštiny a tibetštiny. Sloní božstva se tudíž uctívají i v džinismu a buddhismu. V buddhistické tradici se zpívá mantra „*Ganapati hrdaja*“ (Srdce pána zástupů) a Ganéša je často spojován s inkarnací soucitného Bódhisatvy Avalókitéšvary.

⁷² Berntsen, Maxine. *The Experience of Hinduism: Essays on Religion in Maharashtra*, New York, SUNY Press, 1988. s. 76.

⁷³ O tomto období se blíže zmiňuji v kapitolách 4.1 a 4.2.

⁷⁴ Wirz, Paul. *Katargama: The holiest place in Ceylon*. Colombo. Lake house publishing house, 1966. s. 13-17, 36-45.

⁷⁵ Brown, *Studies of an Asian God*, s. 324.

Velice oblíbený je Ganéša v Japonsku, kde je uctíván převážně při uzavřených buddhistických rituálech. Najdeme zde přes 200 chrámů, které jsou mu zasvěceny. Kult Ganéši se zde rozšířil na přelomu 8.-9. století, kdy byla založena sekta *Šingon* („pravá slova“). Jedná se o kult užívající doktríny a rituály podobné se sekou Gánapatjů a Ganéša je uctíván pod jménem *Kangiten* (bůh štěstí, dobra a prosperity). Šangonský buddhismus se do Japonska dostal z Číny díky mnichovi Kukaiovi v 9. století.⁷⁶

V Číně je naopak Ganéša považován za sloní božstvo *Vinájaku*, a to jako negativní síla, která musí být zničena mocnými rituály a mantrami. Pravděpodobně to souvisí s čínskými mýty, kde jsou stvoření se sloní hlavou považována za démonická. V buddhistickém chrámu v *Kung-hsienu* v severní Číně je nejstarší známá kamenná socha Ganéši pocházející z r. 531.⁷⁷

2.2 Legendy o narození

Svůj mýtický charakter získal Ganéša především díky puránám⁷⁸, kde je popsáno jeho narození a život. Odtud pramení spojení Ganéši s Šivou a Párvatí jako rodiči, kterým se měl narodit jako druhý syn, mající za bratra Kártikéju, někdy také nazývaného Skanda. Moderní hinduismus toto pojetí Ganéši převzal. Courtright poukazuje na velice obtížnou dataci purán.⁷⁹

Nejznámější příběh o narození tohoto božstva je obsažen v *Šiva puráně*.⁸⁰ Podle něj se Párvatí cítila osamocena a také jí chyběl strážce. Proto se rozhodla si jej vytvořit. Z pasty vytvořené při koupeli stvořila dítě a vdechla mu životní sílu. Dítě dostalo za úkol ochraňovat Párvatí. Když se Šiva rozhodl vrátit domů, nový strážce dveří (dvárapálá)⁸¹ mu v tom zabránil. Šiva se rozzuřil a povolal zástupy svých věrných (*gaṇas*). Ganéša útoky ustál a byl

⁷⁶ Hakeda, Yoshito S. *Kukai: Major Works with and account of his life and a study of his thought*. New York. Columbia University Press, 1972.

⁷⁷ Brown, *Studies of an Asian God*, s. 271.

⁷⁸ Skt. *purāṇa* = starý příběh, vyprávění

⁷⁹ Příběhy o Ganéšovi se navíc často objevují ve více textech, prolínají se a některé byly časem doplňovány. První zmínky o Ganéšovi se objevují v raných puránách z asi 300-500 roku n. l., např. v *Brahmāndapuráně*, *Matsyapuráně* a *Padmapuráně*. Zdroj poznámky: Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 17-18.

⁸⁰ Oddie, Geoffrey A. *Hinduism in India*, New Delhi. Sage Publications India Pvt Ltd, 2017, s. 96. Z tohoto zdroje čerpám příběh, který jako na primární pramen odkazuje na *Šiva puránu* (2,4,13-20).

⁸¹ Skt. *dvāra* = dveře, brána; *pālā*, *pālaka* = strážce, vrátný

poražen až za pomoci bohů a démonů. Šiva mu poté svým trojzubcem usekl hlavu. Když o tom mudrc Nárada informoval Párvatí, pohrozila, že zničí svět. Žádala Šivu, aby chlapce oživil. Šiva tedy nařídil bohům, aby se vydali na sever a usekli hlavu prvnímu stvoření, které uvidí. Našli slona s jedním klem, usekli mu hlavu, kterou spojili s chlapcovým tělem. Místo hlavy pokropili posvátnou vodou a zarecitovali mantry. Podle vůle Šivy se chlapec probudil. Šťastná Párvatí prohlásila, že chlapec konal tak, jak měl a že nyní musí být uctíván jako první přede všemi bohy a že bude navždy uchráněn neštěstí.

V roli strážce dveří již Ganéša sám představuje překážku. O Ganéšovi jako „Pánu překážek“, se zmiňuji v další kapitole. Courtright, emeritní profesor Ústavu religionistiky Univerzity Emory v Atlantě, uvádí téměř totožný příběh a odkazuje na další zdroje.⁸² Dále také rozvádí teorii o rivalitě mezi Šivou a Ganéšou, podle které považoval Ganéšu za příliš atraktivního, a proto mu nasadil sloní hlavu.

Nabízí se otázka, proč se Ganéša nenarodil Párvatí po sexuálním spojení a musel být stvořen. Tento způsob stvoření nepovažuje Courtright v indické mytologii za zvláštní. Uvádí, že některá božstva byla stvořena z kosmického oceánu, obětního ohně, vylitím semene, z kapky krve nebo silnou myšlenkou předků.⁸³ Matka Ganéši Párvatí, dcera boha Himálaje, je v hinduismu známá jako bohyně oddanosti a jako družka Šivy. Lásku a krásu Párvatí obšírně popisuje básník *Kálidása*.⁸⁴ Párvatí tvoří spolu s Lakšmí a Sarasvatí ženské protějšky hlavní božské trojice Brahma-Višnu-Šiva.⁸⁵ Párvatí vykonala veliká pokání, aby se stala manželkou Šivy. Je vtělením Šivovy první choti Satí, která se na protest proti odmítavému postoji svých rodičů vůči svému manželovi sama upálila na hranici. Při svém opětovném vtělení, se již jako novorozeně ukázala jako plně oddaná Šivovi. Přestože měla Párvatí souhlas

⁸² Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 63. Primárním zdrojem u části příběhu, kdy Ganéša bojuje se Šivou a je poté poražen, je *Skanda purána* (SkP 3.2.12.15-20), *Dévi purána* (DP 116-16) a *Mahábhágavata purána* (MBhP 35).

⁸³ *Ibid.*, s. 42.

⁸⁴ Kálidása byl básník kávjové literatury žijící v Indii v 5. stol. n. l. za éry Guptovců. Ve svém epickém díle *Kumárasambhavam* (narození Kumáry neboli Kártikéji) popisuje sňatek bohyně Párvatí s Šivou a narození prvního syna Kumáry. Datace díla není známa.

⁸⁵ Kinsley David, *Hindu Goddesses: Vision of the Divine Feminine in the Hindu Religious Traditions*. Delhi. Motilal Banarsidass Publ., 1987. s. 37- 54. Z tohoto zdroje čerpám pasáž týkající se Párvatí, který jako na primární zdroj odkazuje na *Brhaddharma puránu* (2.610), *Káliká puránu* (1518), *Mahábhágavata puránu* (811) a *Šiva puránu* (3.4.26 ; 3.8.211).

ke sňatku s Šivou od svých rodičů, nebylo snadné jej pro život v manželství přesvědčit. Šiva se po smrti Satí oddával tvrdé askezi a trávil svůj čas meditujíc v ústraní. Párvatí měla černou barvu, proto se někdy nazývá *Kálí*. Brahma jí poradil, aby změnila barvu na zářící zlatožlutou, aby se netečnému Šivovi zalíbila. Proto se jí také říká *Gaurí* - zlatožlutá, bělostná. Někdy se zase pojmenování *Gaurí* vysvětluje jako čistota a božský jas vyzařující z vroucné oddanosti Párvatí. Šivova netečnost ke světu způsobovala problémy v celém vesmíru. Rozmohly se démonské síly a bohové přišli o své postavení. Podle Brahmy byl jediný, kdo by mohl neblahý stav napravit, syn Šivy. Tak bohové přemluvili boha milostné touhy Kámu, aby v Šivovi zažehnul svým šípem lásku k Párvatí. Ten ale neuspěl, a od té doby ztratil svou formu. To v okamžiku, když jej Šiva odhalil a svým třetím okem spálil na popel. Párvatí poté zvýšila své pokání natolik, že Šivovu pozornost nakonec upoutala. Se Šivou jako asketou, který zadržoval sémě, to nebylo snadné. Nepocíťoval potřebu potomstva, neboť jako věčně žijící bůh nemusel mít syna, který by za něj vykonal posmrtný obřad (*šrádha*). *Brhaddharma purána* uvádí, že když Párvatí na Šivu naléhala, aby měli potomka, Šiva odvětil: „*Dcero hor, já nejsem hospodář a nemám potřebu mít syna. Tato zlá skupina bohů mi tě dala za ženu, ale žena je pro muže bez žádosti zajisté největším poutem. Kromě toho potomstvo je smyčkou a kůlem. Hospodáři potřebují syny a majetek, a žena je třeba, aby přišel syn. A synové jsou potřeba pro vykonání obětí předkům. Avšak já nezemřu, bohyně, tak proč bych měl potřebovat syna? Kde není nemoc, nač léku? Pojď, jsi žena a já muž. Užívejme si aktivit, ze kterých vzházejí děti a radujme se z potěšení mezi mužem a ženou bez toho, abychom měli potomky.*“⁸⁶ Ganéša tak stojí uprostřed rozpolceného vztahu rodičů mezi mateřským pudem Božské Matky, která nemůže zůstat bez syna a sexuální touhou a askezí Šivy.

Ani starší bratr Ganéši Skanda nebyl počat běžným způsobem. Legendy praví, že když bohové vyrušili Šivu s Párvatí při sexuálních hrátkách, Šiva plivnul sémě do úst Agniho. Agni nebyl schopen Šivovo sémě udržet. Vyhodil ho do Gangy, ve kterém oplodnilo šest Plejád (*Kṛttikās*), které kolektivně porodily chlapce majícího jedno tělo a šest hlav.⁸⁷

⁸⁶ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 42. Citace odkazuje na primární zdroj *Brhaddharma puránu* (BDP 2.6010-14).

⁸⁷ *Ibid.*, s. 52. Z tohoto zdroje čerpám zkrácenou verzi legendy, který jako na primární zdroj odkazuje na *Mahábháratu* (MBh 3.213-19), *Šiva purána* (ŠP 2.4.1.22), *Kumárasambhava* (9.11).

Vámana purána (28.31-35) naopak uvádí, že početí ze strany Šivy brání bůh Indra, aby ho dítě, které mělo být mocnější než on, neporazilo.⁸⁸

Méně známější příběh z *Brahmavaivarta purány*⁸⁹ popisuje, že se Ganéša narodil Párvatí za její modlitby Višnuovi. Na slavnost, kterou Párvatí na počest dítěte uspořádala, byli pozváni všichni bozi a polobozi. Byl mezi nimi i Šani, který ztělesňoval planetu Saturn. Ten se na dítě nedíval, protože ho jeho žena proklela, aby se každá bytost, na kterou se podívá, proměnila v popel. Matka věřila, že jejímu dítěti nemůže nic ublížit a Šaniho přesvědčila, aby dítěti požeňal. V tom okamžiku se však hlavička proměnila v popel. Situaci zachránil Višnu, který se vydal podle znamení Brahmy hlavu hledat. A vrátil se s hlavou sluněte.⁹⁰

Podle jiného příběhu se Ganéša narodil s pěti hlavami ze sloní bohyně Málíní poté, co vypila koupel Párvatí, kterou vylila do Gangy. Má tedy dvě matky. Ganga a Párvatí se, podobně jako v příběhu Skandy, mezi sebou prou, která je ta pravá. Šiva čtyři hlavy Ganéšovi usekává a ustanovuje ho Pánem svých armád.⁹¹

Grimes v souvislosti s příběhy o narození Ganéši uvádí⁹² zmínku o *Lénjádri*⁹³, horské jeskyni, ve které je dnes jeden z chrámů *Aštavinájaka*⁹⁴ zasvěcený Ganéšovi. V této jeskyni měla Párvatí vyslat přání, aby se jí narodil syn, a po dvanáct let zde konat pokání. Přání se splnilo a Ganéša zde měl žít do svých patnácti let. *Padma purána* uvádí, že poté, co Skanda

⁸⁸ Ibid., s. 43.

⁸⁹ V této puráně představují Višnu, Šiva, Brahma a Ganéša jednu inkarnaci Kršny.

⁹⁰ Barratt, Barnaby B. *Ganesha's lessons for psychoanalysis: Notes on fathers and sons, sexuality and death*. Psychoanalysis, Culture & Society. December 2009, Volume 14, Issue 4, London. Palgrave Macmillan UK. s. 317–336.

⁹¹ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 59. Z tohoto zdroje čerpám příběh, který jako na primární zdroj odkazuje na: 1) Jacobi, H., *Brāhmaṇism*. 1914. ERE, s. 807 - 808, který cituje Džájarathu, *Hara-carita-cintāmaṇi*, kap. 18 a 2) Getty, Alice. *Gaṇeśa: A Monograph on the Elephant-faced God*. Oxford. 1936. s. 6 - 7.

⁹² Grimes, *Song of the Self*, s. 13.

⁹³ Léní znamená v maráthštině jeskyni a adri v sanskrtu horu, kámen, hrom, slunce.

⁹⁴ Osm poutních chrámů Ganéši v Maharáštre (*Aštavinájaka*) popisují v kapitole 3.2.

a Ganéša vyrostli, se Párvatí opět cítila velmi osamělá. Po modlitbách se jí narodila dcera *Ašókasundarí*.⁹⁵

Podle indického astrologického kalendáře se Ganéša narodil čtvrtý (*čatur*) den v měsíci *mágha*. Začátek indických měsíců odpovídá každý rok jinému datumu našeho solárního kalendáře. V roce 2017 měsíc *mágha* začal 21. ledna a skončil 19. února.⁹⁶ Podstatou legend je, že Ganapati byl stvořen boží silou a má ochraňovat palác Párvatí. Je i jediným prostředníkem, jak se lze k Božské matce dovolat.

2.3 Symbolika Ganéši

Hinduisté věří, že Ganéša pomáhá odstraňovat životní překážky a přináší úspěch, štěstí a moudrost. Dává pevnost a stálost těm, kteří ho uctívají při začátku každého světského i duchovního konání. Pro někoho může být překážkou samotné tělo Ganéši. Jeho na první pohled groteskní zjev, lidské tělo a sloní hlava představuje dualitu, neboť Ganéšovy kvality jsou na první pohled skryty. Ganéša symbolizuje zvíře, které si je jako jedno z mála vědomé samo sebe, je silné, ale zároveň klidné. Grimes přirovnává Ganéšovu symboliku k védskému filozofickému verši *tat tvam asi* (To ty jsi).⁹⁷ *Tat* odkazuje na sloní hlavu, absolutno bez kvalit či vnějších charakteristik (*nirguna*), a *tvam* na jeho konkrétní podobu (*saguna*), tedy lidské tělo Ganéši. Mezi *tat* a *tvam* není rozdíl, jedná se o dvě formy jednoho, o čisté vědomí. Dualita již znamená kořen utrpení.

Vnímáním Ganéši jako projevu vyšší moci má docházet ke zklidnění a kontrole mysli a rozptýlení pochybností. Pro své příznivce je Ganéša ztělesněním mantry Óm⁹⁸ a má sídlit v první čakře (*múládhára*)⁹⁹ v oblasti solar plexus.¹⁰⁰

⁹⁵ Skt. *ašóka* = bez utrpení; *sundarī* = kráska Zdroj o dceři Párvatí: Mani Vettam. *Puranic Encyclopedia: a Comprehensive Dictionary with Special Reference to the Epic and Puranic Literature*. New Delhi. Motilal Banarsidass. 1975. s. 62, 515-6.

⁹⁶ Ganéša se během roku oslavuje vícekrát. Hlavní svátek (mýtické zrození Ganéši) připadá na svátek *Ganéš čaturthí*.

⁹⁷ Grimes, *Song of the Self*, s. 145 - 152.

⁹⁸ *auṃ* = posvátná slabika ; slovo úcty používané často v hinduistických textech na začátku a na závěr a na konci modliteb.

⁹⁹ Skt. *mūla* = kořen; *ādhāra* = základ, podpora

¹⁰⁰ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 252 - 253.

O různých podobách a vlastnostech Ganéši vypovídají jeho jména.¹⁰¹ Nejvíce Ganéšu charakterizuje jméno *Vighnēšvara* (Pán překážek)¹⁰², v maráthštině *Vighnarádža* (Král překážek)¹⁰³. Courtright uvádí, že odstraňování a kladení překážek¹⁰⁴, a to jak materiálních, tak duchovních je Ganéšovo poslání (*dharma*).¹⁰⁵ Má v sobě tedy jak negativní, tak pozitivní prvek. Dalším podobným jménem Ganéši je *Vinájaka*¹⁰⁶. Na Ganapatiho jako ochránce nebo strážce se lze podívat i z širší perspektivy. Slon je v hinduistické mytologii považován za strážce čtyř směrů. Sloní strážci¹⁰⁷ mají podobně jako duchové¹⁰⁸ strážít svět bohů a zabránit, aby se k nim nedostal žádný démon nebo zlá síla. Vůdcem sloních ochránců má být strážce východního směru *Airāvata*, podobně jako Indra je vůdcem bohů.¹⁰⁹ Tento prvek se objevuje i v architektuře. U bran hinduistických i buddhistických chrámů v Indii často stojí řada slonů společně s hady a polobohy. Na Ganéšu jako strážce a Pána překážek nahlíží i americká religionistka Diana Eck, která se podrobně zabývala architekturou města *Káší*, známého rovněž jako *Váránasí* nebo *Benáres*. Struktura města, které je pro hinduisty jedním z nejvýznamnějších poutních center, má podobu sedmi soustředných kruhů, a představuje model kosmu. Ve městě stojí celkem 56 chrámů Ganéši, jejichž pozice odpovídá osmi směrům a sedmi vrstvám atmosféry. Aby se poutník dostal do středu města, musí tyto jednotlivé chrámy navštívit.¹¹⁰

¹⁰¹ Grimes, *Song of the Self*, s. 30. Autor podává přehled o počtech jmen Ganéši. *Mudgala purána* jich uvádí 32 (8 nejdůležitějších uvádím v kapitole 2.1), *Šáradá-tilaka tantra* zmiňuje 51 aspektů Ganéši a hymnus *Ganéša Sahasranáma* v *Ganéša puráně* opěvuje Ganéšu tisíci jmény.

¹⁰² Skt. *vighna* = překážka, *švara* = pán, král, vládce

¹⁰³ Skt. *vighna* = překážka; *rāja* = král

¹⁰⁴ Ganéša má v této souvislosti dvě další jména: *Vighnahartā* = ten, kdo překážky odstraňuje a *Vighnakartā* = ten, kdo překážky klade

¹⁰⁵ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 136.

¹⁰⁶ Skt. *vinayate* = odstranit

¹⁰⁷ Skt. *dikpāla* = strážce světové strany; *diggaja* = slon strážící směr; *dik* = směr, světová strana; *pāla* = ochránce; *gaja* = slon

¹⁰⁸ Skt. *yakṣa* = duch, polobůh

¹⁰⁹ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 26-28.

¹¹⁰ Eck, Diana L. *Banaras: City of Light*. New York. Columbia University Press, 1982, s. 52-53, 57.

Mezi další známá jména Ganéši patří *Ganádhipa* (Pán zástupů)¹¹¹, *Ganádhyakša* (Ten, kdo je náš vůdce)¹¹², *Gananátha* (Patron zástupů, i označení Šivy)¹¹³, *Gananájaka* (Vůdce zástupů)¹¹⁴, *Višvadhára* nebo *Džagadhára* (Ten, co udržuje vesmír)¹¹⁵, *Višvanátha* nebo *Džagannátha* (Pán vesmíru), *Héramba* (mocný hrdina, buvol, někdy i označení Ganéšovy matky), *Améja* nebo *Anangapúdzita* (Ten, co nejde změřit, Respektovaný bez tvaru)¹¹⁶, *Ómkára* (Ten, co dokáže zformovat své tělo)¹¹⁷; *Čintámani* (Ten, kdo odstraní starosti)¹¹⁸, *Gadžavadana* (Ten s tváří slona)¹¹⁹.

Ke Ganéšovi se jménem *Dvaimátura* (Ten který má dvě matky)¹²⁰, Párvatí a Gangu, se vztahuje legenda z *Matsja purány* a *Padma purány*.¹²¹ Příběh vypráví, že Šiva po čase stráveném milostnými hrátkami v Himálaji s Párvatí ji nechal opět samotnou u jejího otce, aby se mohl věnovat meditaci. Párvatí si společně s přítelkyněmi hrála s panenkami. Jednou vytvořila z vonných past a své vydrhnuté kůže panáčka se sloní hlavou a hodila ho do Gangy. Zde se panáček začal zvětšovat, až byl tak velký, jako celý svět. V tu chvíli na něj zvolala „synu“, a požádala ho, aby k ní přišel. Ale jako syna ho zavolala i Ganga, proto dostal jméno *Gángédža* (Zrozený z Gangy)¹²².

¹¹¹ Skt. *gaṇa* = zástup, skupina, třída, armáda; *adhipa*, *-ā* = pán, král, vládce

¹¹² Skt. *gaṇa* = zástup, skupina, třída, armáda; *adhyakṣa* = vůdce, kontrolující

¹¹³ Skt. *gaṇa* = zástup, skupina, třída, armáda; *nātha* = ochránce, patron, vládce)

¹¹⁴ Skt. *gaṇa* = zástup, skupina, třída, armáda; *nāyaka* = vůdce, hrdina

¹¹⁵ Skt. *viśva* = vesmír, celý svět; *jagat* = svět, kosmos; *ādharati* = držet, podporovat

¹¹⁶ Skt. *a-*, *an-* = zápor; *meya* = měřitelný; *aṅga* = tělo, úd; *pūjayati* = uctívat, respektovat

¹¹⁷ Skt. *auṃ* = posvátná slabika; *kāra* = ten, kdo tvoří, způsobuje; sloní chobot; *auṃ-kāra* = zvolání óm

¹¹⁸ Skt. *cintāmaṇi* = klenot plnící přání. Pojem *čintámani* ve smyslu podivuhodného klenotu, který plní přání, se objevuje v buddhismu i hinduismu, kde je spojován s Višnuem a Ganéšou. Coulter uvádí, že perlu drží v ruce buddhistický mnich Kšitigarbha (*ksīti* = země, půda, zkáza; *garbha* = vnitřní komnata, lůno), který stráží brány pekla a byl odpovědný za chod světa v období mezi odchodem Buddhy a nástupem Maitréji. Zdroj poznámky : Coulter, Charles Russell. *Encyclopedia of Ancient Deities*, Abingdon. Routledge, 2013. s. 277.

¹¹⁹ Skt. *gaja* = slon; *vadana* = tvář

¹²⁰ Skt. *dvā*, *dvi* = dva; *mātṛ* = matka; *jan-*, *janayati* = porodit, vytvořit

¹²¹ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 52. Z tohoto zdroje, který jako na primární zdroj odkazuje na *Matsya purānu* (MatsyaP 154.500-505) a *Padma purānu* (PP 45.443-49), čerpám zkrácenou verzi legendy.

¹²² Skt. *gāṅga* = Ganga;

Symboliku Ganěši lze pozorovat i na částech jeho těla. Ganěšova hlava všeobecně symbolizuje *átman*¹²³ a tělo od krku dolů představuje *māju*¹²⁴. Na čele má tilak¹²⁵, znak Šivovy zbraně – trojzubce, jako umění měřit minulost a budoucnost. Na některých zobrazeních mívá Ganěša znak ve tvaru půlměsíce a má jméno *Bhālačandra* (Ten, kdo nosí měsíc na hlavě)¹²⁶. Jeho zářivé oči symbolizují vysokou soustředěnost. Kolem krku má Ganěša posvátného hada *Vásukiho* představujícího hrozbu. Hada mívá Ganěša tradičně omotaného i kolem pasu. Chobot má představovat jeho schopnost odlišit skutečnost od iluze. Směr do středu, na levou nebo pravou stranu je spojený s principem tří energetických kanálů v páteři, proto jeho jméno *Vakratunda* (Ten se zakřiveným chobotem)¹²⁷. V tantrické tradici jsou chobot a ústa spojována s pohlavními orgány. Kel mívá Ganěša většinou jen jeden (*Ékadanta*)¹²⁸. O druhý kel měl Ganěša přijít, když jej použil jako zbraň proti různým démonům, nebo když bojoval se Šivou, který v něm spatřoval soka. Jiný příběh říká, že Ganěša sepisoval Mahábháratu, která mu byla diktována mudrcem Vjásou. Ten měl diktovat příliš rychle. Ganěšovi se zlomilo pero a aby vyprávění nepřerušil, použil kel.¹²⁹ Jeden kel také může znamenat zničení duality a symbolizovat jednu pravdu. Ganěšovi uši vlají a vypadají jako velká síta na zrno. Proto se někdy Ganěša nazývá *Gadžakarna* (Ten s ušima slona)¹³⁰, *Šúrpa-karna* (Ten s ušima jako vějíř)¹³¹. Jeho uši tak představují umění naslouchat každému, kdo bloudí a hledá cestu. Ganěša s velkým břichem (*Lambódara*)¹³², představuje hojnost a spokojenost a má v něm být schovaný celý vesmír. Kromě velkého apetitu má Ganěša schopnost pojídat strasti svých stoupenců. V této souvislosti existuje příběh o bohu

¹²³ Skt. *ātman* = individuální podstata; dech.

¹²⁴ Skt. *māya* = projevená existenci jevů; zdání

¹²⁵ Skt. *tilaka* = znak, ornament

¹²⁶ Skt. odvozeno od : *bhāla* = čelo, obočí; *candra* = měsíc, zářící. Legendu o tom, jak se Ganěša rozzlobil na měsíc, uvádím v kapitole 4.3.

¹²⁷ Skt. *vakra* = zahnutý; *tuṅḍa* = chobot

¹²⁸ Skt. *eka* = jeden; *danta* = zub, kel

¹²⁹ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 151-153. Autor se staví k hodnověrnosti tohoto příběhu kriticky.

¹³⁰ Skt. *gaja* = slon; *karṇa* = ucho

¹³¹ Skt. *śūrpa* = vějíř, síto ; *karṇa* = ucho

¹³² Skt. *lamba* = povislý, široký; *udara* = břicho

hojnosti Kubérovi.¹³³ Kubéra pozval k sobě na večeři Šivu s Párvatí, aby se mohl pochlubit svým majetkem. Ti místo toho Kubérovi navrhli, aby se pokusil nakrmit Ganéšu. Šiva jej varoval, že jejich syn je velký jedlík. Kubéra s lehkostí souhlasil. Když k němu Ganéša dorazil a nejprve spořádal nachystané hody a potom se pustil do samotného domu, Kubéra se zarazil. Ganéša se jen zasmál a řekl, že teď je na řadě Kubéra. Ten se vrhl k nohám Šivy a prosil ho o pomoc a o odpuštění, že byl tak hloupý. Šiva mu dal hrst vařeného rýže s ujištěním, že ta Ganéšu nasytí. Kubéra se vrátil do paláce a Ganéšovi s pokorou nabídl rýži. Jeho hlad se tím utišil.

Ganéšovu symboliku lze rozebrat i na základě 32 forem uvedených v *Mudgala puráně*.¹³⁴ Záleží například, jaké představuje vtělení, kolik má párů paží, jaké předměty drží v ruce, v jaké ásaně je usazen, jaké je jeho jízdni zvíře, v jakých barvách je zpodobněn nebo zda má jednu či více hlav. Podrobný rozbor těchto forem by vydal na samostatnou práci. Velmi známou formou Ganéši je *Haridrā*¹³⁵ *Ganapati* znázorněný zlatavou barvou, mající čtyři paže, které představují mysl¹³⁶, intelekt, ego a vědomí. Předměty, jež Ganéša nejčastěji drží, jsou kel, sekera, která ničí překážky a utrpení a má vést ke spravedlnosti, oko na slony představující pokoru nebo bič jako symbol síly. Na některých vyobrazeních lze Ganéšu spatřit, jak drží lasturu, oblíbené cizrné sladkosti nebo lotos. Jeho další ruka může symbolizovat požehnání nebo být v lotosové pozici. V džinismu se objevuje i Ganéša s kobrou. Ganéšu můžeme najít sedícího, stojícího, tančícího, bojujícího s démony nebo hrajícího si s rodinou jako chlapec. Je-li jedna noha zvednutá, druhá spočívá na zemi, obvykle to představuje upozornění na důležitost pozemského i duchovního života. V chrámech je většinou červený, natřený santalovou pastou.

Zajímavou kapitolou jsou manželky Ganéši. Existují rozpory, zda existovaly.¹³⁷ Někdy jsou chápány jako ztělesnění jeho vlastností. Měly být dvě a známé jako *Siddhi* a *Rddhi* nebo *Buddhi* a *Puṣṭi*.¹³⁸

¹³³Grimes, *Song of the Self*, s. 83 - 84. Z tohoto zdroje čerpám zkrácenou verzi legendy, který jako na primární zdroj odkazuje na *Brahma purána* 114.11.

¹³⁴Grimes, *Song of the Self*, s. 51.

¹³⁵ Skt. *haridra* = žlutý, *haridrā* = kurkuma

¹³⁶ Skt. *manas* = mysl; *buddhi* = intelekt; *ahaṅkāra* = ego; *citta* = vědomí

¹³⁷ Courtright, *Gaṇeśa: Lord of Obstacles, Lord of Beginnings*, s. 124, 213.

¹³⁸ Skt. *siddhi* = úspěch, naplnění; *rddhi* = bohatství; *buddhi* = intelekt; *puṣṭi* = růst, plnost

3 Uctívání Ganéši

3.1 Význam púdži

V jižní Asii se náboženství úzce prolíná s každodenním životem. Nejdůležitějším prvkem zbožnosti je pro běžného hinduistu rituál uctívání svého božstva. Téměř v každé domácnosti, obchůdku i restauraci lze najít pečlivě udržovaný malý oltář, kde sídlí oblíbený patron, ke kterému se vysílají každodenní modlitby a přání.¹³⁹ Rituál v hinduismu představuje prostředek i symbolické vyjádření spojení mezi světem lidí a bohů. Německý religionista z univerzity v Heidelbergu Axel Michaels se zmiňuje o třech tradičních cestách ke spáse, a to o cestě rituálů a oběti (*karmamārga*)¹⁴⁰, cestě poznání (*jñānamārga*)¹⁴¹ a cestě oddanosti (*bhaktimārga*)¹⁴², někdy doplněné o cestu cti a hrdinství (*vīramārga*)¹⁴³. Každá z těchto cest v sobě zahrnuje rituál. Rituál na rozdíl od běžné společenské oslavy má přesně stanovená formální pravidla, tj. vzor je daný a aktér není autorem daných činností, a při rituálu může dojít ke změně sociálního statusu účastníka, například z chlapce se stane muž.¹⁴⁴ Americký antropolog Clifford Geertz považoval rituál za „okno“ do kultury, kdy se kumulují více aspektů společnosti (např. příbuzenství, ekonomika, zvyky). Na opačné straně názorového spektra týkajícího se rituálů stál americký indolog s holandskými kořeny Johan Frederik Staal (1930-2012), který zkoumal védské rituály. Zastával názor, že rituály nejsou o komunikaci, nemají význam ani cíl. Rituál pro něj představoval činnost o sobě, nikoliv, co si účastník myslí, v co věří nebo co říká, neboť jsou stanovena přesná pravidla i mluvčí (vykonavatel), ale není vůbec jasné, zda posluchač, tedy božstvo naslouchá. Na druhou stranu přiznával, že

¹³⁹ Při pobytu v Maharáštre jsem se nejvíce setkala s malými oltářiky s Šivou a Párvatí, bohyní štěstí Lakšmí, světcem Sái Bábou ze Širdí nebo zakladatelem maráthského státu Šivádžím, který žil v 17. století. Oltáře jsou v domácnosti umístěné na viditelném místě, jsou ozdobené květy měsíčku a mnohdy na nich nechybí fotografie místních světců a vážených členů rodiny. Řidiči taxíků a obchodníci nejčastěji uctívají Ganéšu. Ve státě Goa stojí v oltářích spolu s hiduistickým božstvem nejednou i Ježíš nebo Buddha.

¹⁴⁰ Skt. *karma* = akt, čin, rituál; *mārga* = cesta, stezka

¹⁴¹ Skt. *jñāna* = poznání, znalost; *mārga* = cesta, stezka

¹⁴² Skt. *bhakti* = oddanost, náklonnost, uctívání; *mārga* = cesta, stezka

¹⁴³ Skt. *vīra* = hrdina; *mārga* = cesta, stezka

¹⁴⁴ Oddie, Geoffrey A. *Hinduism in India*. New Delhi. SAGE Publications India Pvt Ltd, 2017, s. 27-30. Jedná se o knihu samostatných studií věnovaných hinduismu. Autorem kapitoly 3 nazvané *Rituály* je Axel Michaels.

rituály prohlubují solidaritu, posilují morálku a představují spojení s předky.¹⁴⁵ Etymologicky je s rituálem spojeno několik sanskrtských slov, a to *kalpa*¹⁴⁶, *karma*¹⁴⁷ a *yadžña*¹⁴⁸.

Ve védských dobách byla praktikována oběť přírodním božstvům – slunci, dešti, ohni, Sómě. Obětovala se zvířata nebo se do ohně házely obětiny jako přepuštěné máslo, med, mléko a recitovaly se předepsané hymny z véd s důrazem na přesnou intonaci. Rituál prováděl obětník. Jednalo se o dva druhy rituálů, buď se prováděl doma a vykonával ho pán domu, nebo se jednalo o složitější rituál podle tradice *śruti*, který vykonávaly čtyři skupiny obětníků. *Hótr*¹⁴⁹ zpíval verše ze Rgvédu a prováděl oběti ohni, další dva obětníci recitovali verše z Jadžurvédu a Sámavédu. Čtvrtý, bráhmanský obětník byl považován za nejdůležitějšího, který na rituál dohlížel a zpíval hymny z Atharvavédu. Účelem rituálů bylo potěšit bohy a zajistit přízeň tomu, jehož jménem byla oběť vykonána (*yajamāna*) spolu s jeho rodinou.

Dnes se božstva uctívají formou pūdži¹⁵⁰, která určité prvky rituální oběti převzala. Toto uctívání může představovat každodenní rituál u domácího oltáře, účast na ceremonii v chrámu, každoroční svátky, začátek nové činnosti nebo oslavu významné události v životě (*samskāra*)¹⁵¹ jako narození dítěte, svatba nebo úmrtí. Jedna z prvních zmínek o pūdže je

¹⁴⁵ Schilbrack, Kevin. *Thinking Through Rituals*. Hove. Psychology Press, 2004, s. 172 - 3. Jedná se o knihu samostatných studií věnovaných rituálu. Autorem kapitoly 8 nazvané *Theories and facts on ritual simultaneities* Staal je Frits Staal.

¹⁴⁶ Skt. *kalpa* = způsob konání, být schopný, možný, vhodný; kořen *kṛp-* = dát něco do pořádku, zde ve smyslu stanovit pravidla

¹⁴⁷ Skt. *karman*, *kriyā* = akce, práce, náboženský zvyk, ceremonie, oběť; kořen *kṛ-* = konat, činit

¹⁴⁸ Skt. *yajña*, *yāga* = oběť, obětní rituál; kořen *yaj-* = obětovat

¹⁴⁹ *hotṛ* = obětník, kněz. Pravděpodobně odvozeno od slovesa *hve-*, *hwayati* = vzývat.

¹⁵⁰ Skt. *pūjā* = počest, uctívání, rituál

¹⁵¹ *samskāra* = rituál životního cyklu, a to: 1. početí (*garbhādhāna*, *niṣeka*); 2. ze zárodku se mezi třetím a čtvrtým měsícem těhotenství vytváří mužský plod (*puṅṣāvāna*); 3. česání vlasů ženy na „pěšinku“ mezi čtvrtým a osmým měsícem těhotenství jako ochrana proti zlým vlivům (*sīmantonayana*); 4. narození dítěte (*jātakarman*); 5. pojmenování dítěte (*nāmakarman*); 6. dítě se dostává poprvé mimo domov (*niṣkramaṇa*); 7. první tuhá strava dítěte (*annaprāsana*); 8. první střihání vlasů dítěte s výjimkou malého pramínku na temeni (*cūḍākarman*); 9. propíchnutí uší dítěte (*karṇavedha*); 10. začátek studia véd mezi 8. - 12. rokem (*vidyārambha*) spolu s uvázáním symbolické šňůrky kolem pasu (*upanayana*, *vratibandhana*); 11. první holení (*keśānta*); 12. ukončení studia a návrat domů (*samāvartana*); 13. svatba (*vivāha*, *pāñigrahaṇa*); 14. pohřební rituál (*antyeṣṭi*); 15. spojení se s předky - 11. nebo 12. den po úmrtí (*sapīṇḍīkaraṇa*); 16. uctění předků (*śrāddha*). Zdroj poznámky: Oddie, *Hinduism in India*, s. 39–42.

